

De Morgen 24/03/94

Bedrog, wijsheid en de onafwendbare dood

Kaaithheater presenteert 'Philoktetes-varianties' met Ron Vawter, in een regie van Jan Ritsema

"Philoktetes-varianties" gaat vooral over de angst voor verandering," zegt regisseur Jan Ritsema. "Maar ook over buitengesloten zijn, over het leven, over doodgaan, over nadenken. De voorstelling is niet voorbedacht, ze is tijdens het werk ontstaan. Ze is ons ontfuseld, zeg maar."

Regisseur Ritsema en de Amerikaanse acteur Ron Vawter van de Wooster Group zijn twee jaar bezig geweest met de voorbereidingen van de door het Kaaithheater opgezette en internationaal geïnterpreteerde, prestigieuze teaterproductie *Philoktetes-varianties*. Vawter wilde al lang *Philoktetes* spelen. Sinds hij weet dat hij aids heeft, wil hij het des te meer. "Voor mij is het een poging," zegt hij, "om uit te drukken hoe het voelt de dood nabij te zijn, met medespelers die vergelijkbare ervaringen hebben gehad."

Die medespelers zijn Viviane de Muynck in de rol van Odysseus en Dirk Roofthoof in die van Neoptolemos. Het stuk is geen bewerking van Sofokles, de makers zijn teruggegaan naar de oorspronkelijke mythe en gebruiken daar drie moderne varianties van, die ze volgens Ritsema nodig hebben om hun eigen, hedendaagse verhaal te kunnen vertellen. Het verhaal is dat van de Griekse generaal Philoktetes die, met de Argonauten onderweg naar Troje, zichzelf verwondt met een pijl — of, in een andere versie, gebeten wordt door een slang. Dat maakt

hem kreupel, en de etterende wonde verspreidt zo'n stank dat zijn medegeneraals hem van boord zetten op het verlaten eiland Lemnos. Ze laten hem alleen de boog van Herakles, die altijd doel treft en hem onoverwinnelijk maakt.

Tien jaren van vruchteloze belagering later zegt een orakel dat de Grieken Troje pas zullen overwinnen wanneer ze over de boog van Herakles beschikken. Dus keren de listige Odysseus en Achilles' zoon Neoptolemos, die Odysseus wantrouwt en haat, terug naar Lemnos om de op wraak zinnende Philoktetes ertoe over te halen mee te gaan naar Troje, of hem op zijn minst de boog te ontfutselen. Neoptolemos wint het vertrouwen van de oude generaal, en bewogen door diens lijdens komt hij ertoe Odysseus' list te verraden. Waarna Herakles zelf moet ingrijpen om Philoktetes ertoe te bewegen mee te gaan naar Troje.

Jessurun-Gide-Müller

Voor de Kaaithheaterproductie kozen de makers voor drie bekende varianties van die mythe. De eerste

hem kreupel, en de etterende wonde verspreidt zo'n stank dat zijn medegeneraals hem van boord zetten op het verlaten eiland Lemnos. Ze laten hem alleen de boog van Herakles, die altijd doel treft en hem onoverwinnelijk maakt.

Jan Ritsema: 'Het uit elkaar vallen van het leven, dat is ook wat er in de vorm van de voorstelling gebeurt.' (Foto Maarten Vanden Abeele)

daarvan is die van de in 1951 overleden Franse schrijver André Gide die in 1899 zijn *Philoktète* ou le Traité des trois morales publiceerde. Geen toneelstuk, maar een verhalend essay in dialoogvorm, waarin de confrontatie

van drie deugden centraal staat, die van Odysseus (de toewijding aan het vaderland), Neoptolemos (de toewijding aan de medemens) en Philoktetes (de overgave aan zichzelf, waarmee de mens het doelgerichte handelen verlaat en

boven zichzelf uitstijgt). Zoals Sofokles van het in werkelijkheid bloeiende eiland Lemnos een onherbergzaam oord maakte als metafoor voor Philoktetes' innerlijke onherbergzaamheid, maakt Gide er een ijsland van. In deze versie wordt Philoktetes zijn boog ontstolen, maar kijkt hij als een gelukkig man het verdwijnende schip na omdat hij begrepen heeft dat wat deugd genoemd wordt altijd betrekking heeft op iets of iemand anders en dat de deugd niet bestaat. Waarna de vogels als manna uit de hemel vallen en door de ijsbodem van Lemnos de bloemen breken. In de versie van Heiner Müller steekt Neoptolemos Philoktetes neer om de voor de oorlog belangrijke Odysseus te redden. Hier houden de ideeën het lichaam gevangen. Odysseus is de cynische oorlogspragmaticus, die bloed wegwist met bloed. Neoptolemos wil vechten voor een vaag ideaal van eer en vaderland en voor het afvalprodukt Philoktetes is de haat een tweede natuur geworden. Ze staan voor een bepaald maatschappijmodel met duidelijke opvattingen over wat hoort en wat niet en hebben grote moeite om daar uit te treden zolang het systeem niet ter discussie wordt gesteld.

De Amerikaanse avant-gardeteatermaker John Jessurun werd de opdracht gegeven een nieuwe Philoktetes-variantie te schrijven. In tien scènes, waarvan er in de voorstelling steeds twee dezelfde gespeeld worden en er uit de

overige telkens een drietal andere wordt gekozen, koppelt Jessurun de personages los van de handeling om ze in een ondeelbare driehoek samen te brengen en te onderzoeken. Daarbij heeft hij uitdrukkelijk de teksten van Sofokles, Müller en Gide verwerkt. Bij hem willen de personages elkaar niet (her)kennen. Het spel van list en bedrog veroordeelt ze ongewild tot elkaar.

Thornton/Threadgill

"Jessuruns tekst is een beschrijving van het heden," zegt Ritsema. "Van de verwarring, de chaos, het onoverzichtelijke." Er spreekt de wil uit die te boven te komen, maar evenzeer het gevoel ertoe veroordeeld te zijn. Toch zal zijn Philoktetes — en daar vindt het personage direct aansluiting bij acteur Ron Vawter — in het aangezicht van de onafwendbare dood een hoger bewustzijn van het zich voortzettende leven bereiken."

"De voorstelling is een soort wasteland. Een slechte plek, waar het niettemin goed toeven is voor een confrontatie met het leven. Opgestapelde ellende kan immers een interessante tijd opleveren. Het is voor ons allemaal een bijzondere ervaring geweest. Het uit elkaar vallen van het leven, dat is ook wat er in de vorm van de voorstelling gebeurt, die eigenlijk geen teatervoorstelling is maar wel bijzonder om naar te kijken. Zonder uitgesproken politieke boodschap, in zekere zin zelfs hoopvol en aangenaam."

Met die uitspraak wil hij een vermoeden van intellectueel elitisme tegenspreken. De voorstelling wordt, in de volgorde Jessurun-Müller-Gide, immers in de eigen taal van die auteurs, dus in het Engels, het Duits en het Frans gespeeld. Volgens Ritsema is dat geen probleem omdat de vormgeving dat ondervangt. Daarvoor werd ook niet op de eerste de besten een beroep gedaan. Herman Sorgeloos is de scenografie toevertrouwd, Jim Clayburgh van de Wooster Group het lichtontwerp. Belangrijk zijn in de eerste plaats overigens twee andere elementen in het concept: film/video en muziek. Voor het eerste werd de spraakmakende Amerikaanse avant-gardekineaste Leslie Thornton aangetrokken. Zij maakte, direct op de huid van de voorstelling, een experimentele film, die geen speelscènes vervangt maar ze onderbouwt met associatieve beelden. (Tussen haakjes: in het Leuvense Stuc worden op 5 maart tussen 11 en 17 uur zowat al Thorntons films en videotapes vertoond). Voor de muziek werd een beroep gedaan op de halve jazzlegende en multi-instrumentalist Henry Threadgill, die ook van meet af aan bij het concept van de productie betrokken was en die live zal musiceren.

Wim Van Gansbeke

Kaaithheater. *Philoktetes-varianties*. Brussel, Lunatheater, 3 t/m 5 en 10 t/m 12 maart, 20.30 uur; Antwerpen, de Singel, 16 t/m 19 maart, 20 uur.